

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Ана Стойкова на тема
„Мъченията на св. Георги Победоносец
в южнославянската средновековна традиция”

Св. Георги е вероятно най-почитаният християнски светец мъченик, с най-голям брой празници и с многобройни текстове, посветени на неговия подвиг. В тях се съдържат толкова много чудеса и нечувани изпитания, че преданието за него може да се сравни с древните епоси, в които всичко е възможно. Може да се каже, че култът към свети Георги е създал цял един свят, в който се срещат бедни селяни и царе, войници и благородни девици, змейове и принцеси, магьосници и разцъфнали столове, нечувани мъчения и възвишени речи, в които възкресението на мъртъвците е нещо обичайно и дори нормативно, а твърдата вяра, която излиза на преден план в житията на другите мъченици, сякаш е само фон за безбройните чудеса, които се редуват, едно от друго поизумителни.

Колкото по-богата и разнообразна е една традиция, толкова по-трудно е нейното изследване и систематизиране. Именно с такава нелека задача се е заела Ана Стойкова – да опише и изследва южнославянската традиция на Мъченията на този пръв по почит християнски светец.

Работата е поставена на много солидна основа от предварителна информация – първите две глави фактически са подготвителни за същинското изследване. В тях подробно и прецизно е представена най-напред историята на култа, твърде сложна и заплетена, а след това – византийската традиция на текстовете, посветени на него, връзките помежду им и тяхното разпространение. Представена е огромна по обем литература, посветена на гръцките текстове за св. Георги, систематизирана от авторката, като са проследени основните етапи в литературната традиция и са представени различните мнения на нейните изследователи.

Най-голямата част от дисертацията е поместена в трета глава и нейните десет подглави. Изследвани са основно четири различни текста, представени в многобройни южнославянски преписи. Всеки от текстовете има своя история и своя ръкописна традиция. При всеки от тях е даден изчерпателен списък от преписи, някои от тях открити от самата изследователка. Впечатляващо е, че тя се е добрала до всеки от тези преписи и ги е съпоставила помежду им, като е открила разликите в текста на ниво епизод, фраза и лексика. При всеки от четирите текста, разпространени сред южните

славяни, най-напред е представена византийската традиция на източника, като е определена редакцията, към която се отнася южнославянският превод, а по-нататък вече са описани различните преводи и редакции на съответния гръцки текст.

Поради сложния сюжет, изтъкан от голямо количество епизоди, и мозаечния характер на творбите, авторката е избрала за основа на изследването именно сюжетната линия и епизодите, които я изграждат. При определянето на редакциите тя се е водила преди всичко от епизодите в текста, защото те задават неговата структура. Всеки текст е представен епизод по епизод, като към всеки от тях има коментар, който изяснява отношенията между текстовете не само в славянската традиция, а и в други култури, като за съпоставка са привлечени други преводи и версии на текстовете – арабски, арменски, латински. На такъв широк фон се открояват особеностите на някои от славянските текстове, които ги правят уникални. Например мотивът за кръщаването на отрочето Георги от епископ Василий, представен в единствен славянски препис и непознат и на гръцката традиция. Коментарите към всеки епизод включват и езикови наблюдения върху превода и славянските съответствия на гръцките думи и изрази. Този езиков анализ поставя текстовете в контекста на преводаческите традиции през различните периоди и в различните книжовни центрове.

Изследваните от А. Стойкова славянски Мъчения показват спецификата в разпространението на средновековните текстове. Впечатляващо е, че *Passio Prima* има поне три южнославянски (старобългарски превода) и всички те са правени от гръцки източници, които не съвпадат с нито една от известните днес гръцки версии на този текст. Би трябвало обаче да се постави по-ясно границата между превод и редакция.

Текстологичната картина при всяко от мъченията е различна и е анализирана по различен начин. В някои случаи е наблегнато повече върху пълнотата на текстовете в отделните преписи и липсата или наличието на отделни пасажии в тях. В други случаи е направен по-подробен езиков анализ. Съществен принос на труда е съпоставката между различните преводи на една и съща версия на Житието и анализа на преводаческите избори: предаване на членувани конструкции, на страдателния залог, промени в словоредата, лексикални особености като отношение към гърцизмите, предаване на сложните думи, наличието на преславска лексика, избор измежду синоними, поморфеман превод.

Силно впечатление прави и това, че всеки препис на житието е поставен в контекста на съответния сборник, в който е поместен, като очертава традицията на различните редакции на панигириците не само само сред южните славяни, но и в

източнославянска среда. Като си представим, че това са десетки преписи, става ясно, че тук е положен огромен филологически труд. Тъкмо това отношение към текстовете в техния контекст на микро и макро равнище показва сериозния изследовател, който проучва традицията в дълбочина, като не само очертава историята на текстовете, но и показва развитието на типа книги и дава възможност да се възстанови историята на средновековните книжовни центрове и на книжовните връзки между тях, на миграцията на текстове и пътищата, по които тя се осъществява. Задълбоченият филологически подход личи и в това, че се прави разлика между произхода на текста и произхода на преписа.

Въз основа на комплексния анализ на всяка от версиите на всяко от житията авторката се е опитала да даде отговор на въпроса за времето и мястото на превода. Изводите ѝ са много премерени и се основават на различните особености на творбите: текстологични и езикови, разпространение, тип книги, в които битуват. Без да са категорични, изводите ѝ са много убедителни тъкмо заради всестрания анализ. Много солидни са например нейните доводи за вероятността вторият превод на Мъчението от Пасикрат да е в действителност по-ранен от първия и да е старобългарски, а не руски по произход.

Ценна характеристика на труда е и това, че авторката не само анализира всяко от мъченията поотделно, но и очертава циклите за св. Георги, които се формират от края на XIV в. нататък и включват по един или два агиографски текста, похвални слова, отделни чудеса.

Разгледани са и синаксарните жития на св. Георги и тяхното разпространение. Това е отделна тема, която допълва картината на култа към този светец. Двата типа синаксарни жития са съпоставени отново въз основа на епизодите, включени в тях. Изяснен е техният генезис, като е показано, че те се основават на две различни редакции на т. нар. нормативен текст на Мъчението, показано е, че житието от нестишния пролог има един превод в две редакции, а стишното житие има три превода, направени от различни гръцки източници.

В дисертацията е показана динамиката в култа към св. Георги, необходимостта от актуализиране на представите за него през Средновековието, търсенията на агиографите от различни периоди в желанието им да представят най-точно и достоверно живота и подвига му. Разгледани са и контаминирани версии, в които са включени елементи от различни агиографски текстове. Дисертацията дава също така възможност да се видят особеностите на рецепцията на гръцките текстове в България –

от анализа става ясно, че често те са силно съкратени, като са пропуснати диалозите, молитвите и някои подробности. Не само е представена пълната картина на преписите на всяко от мъченията, но е показано и тяхното съчетаване в сборниците през различните периоди, чак до печатните издания.

В края на труда е приложена съпоставителна таблица на епизодите в различните агиографски текстове, посветени на Мъчението на св. Георги. Тя позволява да се направи съпоставка на техните съдържания и да се проследи развитието на култа.

Специално внимание трябва да се обърне на приложенията на труда. В тях са дадени всички изследвани текстове според всичките им известни преписи. Това е огромен и респектиращ труд, който ще бъде изключително полезен за изследователите след нея – както за работа с конкретните жития, така и като пример за развитие на една текстова традиция. Те предоставят много богат и интересен материал за текстологичен и езиков анализ и несъмнено ще бъдат използвани както за научни, така и за преподавателски цели. Дори и в тази висококвалифицирана, но наглед техническа работа изследователката е проявила творчество, като е представила различните текстове по различни начини. В едни случаи те са дадени в табличен вид фраза след фраза, като успоредно са поместени всички текстовете от преписите, така че читателят да може да ги съпостави помежду им и с гръцкия текст. Това се е наложило в случаите, когато разликите между отделните редакции на равнище съдържание са по-големи. В други случаи е избран един основен препис, а останалите са представени по стандартния начин чрез разночетения.

В дисертационния труд е представен в систематизиран вид и анализиран много богат и разнообразен материал. Трудът е приносен както по отношение на изясняване на традицията на култа на св. Георги в южнославянската книжнина, така и за поставянето на тази традиция в контекста на други културни традиции, преди всичко на византийската. Той е приносен и за изучаването на рецепцията на византийската агиография, а същевременно хвърля светлина върху изграждането на средновековната българска агиография, както и върху преводаческите избори. Не трябва да се подценява и приносът му за византийската литература, тъй като представя преводи на неизвестни гръцки версии на житията. Приносът на труда е и методологичен с изработения модел за представяне и анализ на агиографските текстове. Много ценно качество на дисертацията е отличното ѝ структуриране, което я прави лесна и удобна за четене.

Целият труд показва дълбоко познаване на традицията, вникване във всеки детайл, отчитане на всяка особеност на изследваните текстове и техния контекст – както при анализа, така и при публикацията им.

Впечатляваща е богатата ерудиция на авторката, която познава отлично обемната литература върху една такава обширна тема, по отношение както на византийската традиция, така и на нейните рецепции, преди всичко в старобългарска и южнославянска среда, но също и в други култури. Освен много приносен научен труд, това е и интересно и увлекателно четиво, написано с богат и ясен език, което въвежда читателите в средновековния свят на почит към най-значителния християнски светец, в свят на изпитания и чудеса, на странстващи мотиви и преплетени сюжети.

Трудът на Ана Стойкова има всички необходими качества на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки”: въвеждане и систематизиране на нов материал от многобройни първични източници; поставяне на изследвания материал в контекста както на византийските текстове, така и на широк културен фон; ясно формулирани изводи и очертаване на сложната картина на развитието на култа на св. Георги в агиографията. Изследването впечатлява със своята широта и с уменията да бъде систематизирана огромна по обем информация. То показва доц. Ана Стойкова като отличен филолог и медиевист с респектиращи познания по византийска литература и нейната рецепция, като трудолюбив учен, който търпеливо събира и проучва материала и разглежда всеки научен факт в неговия контекст. Затова убедено препоръчвам да ѝ бъде присъдена научната степен „доктор на филологическите науки”.

27.09.2015

проф. дфн Искра Христова-Шомова